

Михайло Ковальчук

УЛЬТИМАТУМ РАДНАРКОМУ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ: ХРОНІКА КОНФЛІКТУ (СЕРЕДИНА ГРУДНЯ 1917 Р.)

На підставі широкого кола джерел висвітлено причини та перебіг конфлікту Української Центральної Ради з радянським урядом у середині грудня 1917 р., розглянуто вплив цих подій на політичне життя України. Розкрито роль українсько-донських відносин у конфлікті Центральної Ради і Раднаркому.

Ключові слова: Українська революція, Українська Центральна Рада, Українська Народна Республіка, радянська влада.

На початку грудня 1917 р. відносини між радянським та українським урядами надзвичайно загострилися. Відмова керівництва Української Народної Республіки запровадити в Україні радянську владу викликала невдоволення вождів “робітничо-селянської революції” в Росії. Небажання українських керманічів брати участь у боротьбі проти донського уряду Каледіна і пропуск владою УНР козачих військ з фронту на Дон лише поглибили це невдоволення. 8 грудня більшовицька Рада народних комісарів видала маніфест, у якому оголосила рішучу боротьбу проти “контрреволюції”. До того ж, Раднарком звинуватив Українську Центральну Раду в тому, що остання “веде боротьбу проти українських Рад, допомагає Каледіним стягувати війська на Дон, заважає радянській владі спрямувати необхідні військові сили через терен братнього українського народу для придушення корніловського заклоту” [1, с. 23].

Подібні звинувачення, що лунали на адресу Центральної Ради, сприяли тому, що політична боротьба в Україні на початку грудня 1917 р. загрожувала перерости у збройне протистояння. У Києві місцеві більшовики почали підготовку повстання проти уряду УНР. Українській владі вдалося випередити змовників, роззброївши в ніч на 13 грудня російські частини київської залози.

13 грудня Генеральний Секретаріат УНР оприлюднив заяву про ставлення до уряду народних комісарів та сучасних політичних подій. Передусім, український уряд заперечив будь-які таємні переговори з Каледіним та водночас відмовився визнати Раднарком урядом усієї Росії. Генеральний Секретаріат повідомив, що визнає право за кожним крайовим урядом порядкувати своїм внутрішнім життям, але дотримується нейтралітету щодо боротьби більшовиків проти Каледіна. Підтвердивши відданість принципам демократії та народовладдя, уряд УНР проголосив: “Генеральний Секретаріат твердо і непохитно стоїть на тому, що вся власть повинна належати всьому народові, а не частинам його. І через те вважає, що власть на місцях повинна бути в руках вибраних всім народом вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням органів, а не групам людей, вибраних неправильно і випадково” [2, с. 490].

У цей час комісар козачих військ підосавул Ю. Черемшанський звернувся до уряду УНР з проханням якнайшвидше відправити на Дон українську делегацію. Проте генеральні секретарі, розуміючи, що будь-які переговори з Каледіним неминуче пов’язані з питанням про організацію антибільшовицької боротьби, не поспішали втручатися в російську міжусобицю. 13 грудня Генеральний Секретаріат вирішив “доручити козачій делегації на чолі з Шапкіним, щоб вона сама, прибувши на Дон, повідомила донське правительство про стан речей і з’ясувала наші позиції, а тоді, вияснивши деякі справи, ми пошлемо і свою спеціальну делегацію для остаточного порозуміння...” [2, с. 488]

Однак подальші події, здавалося, підтвердили підозри українських керманічів щодо агресивних намірів петроградського уряду. Військово-революційні комітети спробували захопити владу на Південно-Західному фронті. 14 грудня в Одесі спалахнули збройні сутички між гайдамаками та прихильниками Раднаркому. Ледей не дійшло до зіткнення з червоногвардійцями у Катеринославі. 15 грудня голова Генерального Секретаріату В. Винниченко на засіданні Центральної Ради заявив, що більшовики “своїм чоботом хочуть роздушити український рух і затягти нас у своє гниле петербурзьке багно”. “Є чутки, що більшовики ведуть на Україну своє військо і скоро оповістять нам війну, – додав голова українського уряду. – Але нехай же вони знають, що вони руйнують не тільки Росію, а самих себе” [2, с. 495].

Неминучість війни з більшовицьким урядом знову ставила на порядок денний питання про співпрацю з Південно-Східним союзом. 15 грудня генеральний секретар міжнародних справ УНР О. Шульгін прийняв верховного комісара козачих військ осавула В. Шапкіна й уповноваженого представника донського уряду військового старшину Н. Кушнарьова, який днем раніше прибув до Києва. Козачі представники доповідали про зустріч до Новочеркаська: “Інформували один одного, обмінялися поглядами на сучасні події й виробили пункти подаль-

ших спільних дій. Принципових розходжень немає. Завтра або... післязавтра Шапкін з представником України виїздить на Дон” [3, арк. 3].

У ці дні українські політики у своїх публічних виступах гостро критикували політику народних комісарів. Та коли представники уряду УНР, які приїхали до Брест-Литовського для участі в мирних переговорах, заявили посланцям Раднаркому, що не визнають їхній уряд всеросійською владою, член радянської делегації Л. Каменєв відповів: “Перше ви нас скиньте, а потім будете так казати” [2, с. 526]. Однак становище на “внутрішньому фронті” було не надто сприятливим для більшовиків. Підмога борцям за радянську владу, які виступили у Ростові проти каледінського уряду, так і не прибула. 15 грудня козаки і російські добровольчі частини зайняли Ростов. Червоногвардійці, які залишили місто, прослідували в Царицин.

Не визнаючи суверенітет УНР, начальник Революційного польового штабу при Ставці М. Тер-Арутюнянц наказав скерувати до Харкова 1-й Мінський революційний загін з Гомеля. Саме у Харкові належало зосередити “революційні” війська, створити штаб для керівництва боротьбою проти Каледіна і розгорнути наступ на Ростов. Керівники Революційного польового штабу розраховували, що уряд УНР не зважиться відкрито перешкоджати переїздові через українські землі “революційних” загонів. 15 грудня Раднарком, заслухавши доповідь наркома у справах національностей Й. Сталіна з українського питання, ухвалив: “Війська проти Каледіна рухаються через Україну, не рахуючись з наслідками... Офіційно визнати незалежну Українську республіку Рад з конфіскацією землі у поміщиків” [4, с. 72].

Крім того, більшовицьке керівництво розраховувало на швидку зміну влади в Україні. Від чільного діяча обласного комітету РСДРП(б) Південно-Західного краю С. Бакинського, який саме в цей час прибув до Петрограда, Ленін дізнався, що в ці дні у Києві збирається Всеукраїнський з’їзд Рад. Очікувалося, що з’їзд проголосить в Україні радянську владу. М. Тер-Арутюнянц, інструктуючи “начальника Західного загону по боротьбі з контрреволюцією” В. Фейерабенда, припускав можливість “зміни обставинки щодо Української Ради у сприятливому для нас сенсі” [5, арк. 25].

Проте 16 грудня генеральний секретар військових справ УНР С. Петлюра повідомив телеграфом комісара при штабі Верховного головнокомандувача Е. Скланського, що український уряд не допустить відправки військової експедиції проти Каледіна через терен України. Відмова С. Петлюри пропустити частини 2-го Гвардійського корпусу на Дон порушила всі плани більшовицьких керівників. Начальник одного із загонів, що знаходилися у розпорядженні Революційного польового штабу, згадував: “Це спантеличило усіх, оскільки тепер ясно стало, що Центральна Рада не пропустить наші війська на Харків... і з цього можна було зробити висновок, що Рада діє в контакті з Каледінінми, оскільки козаків вона пропустила до Каледіна” [5, арк. 41зв].

Більшовицьке керівництво розцінило заяву Петлюри як остаточний доказ ворожості Центральної Ради до справи “робітничо-селянської революції”. 16 грудня М. Тер-Арутюнянц повідомив Е. Скланського, що уряд УНР вважається тепер таким самим ворогом радянської влади, як і Каледін: “З огляду на ситуацію, що змінилася, висувається нове завдання, а саме – бити на два фронти. Говорю серйозно, маю підстави. З цією метою терміново розпорядилися відправити з Захфронту і Особливої необхідні сили для операцій з новим противником...” [6, арк. 11]

Опівдні 16 грудня Раднарком, повідомлений про події на Південно-Західному фронті, обговорив питання про ставлення до Центральної Ради. Було вирішено “видати особливий меморандум до українського народу й надіслати Раді ультиматум”. До вечора того ж дня комісія у складі В. Леніна, Й. Сталіна і Л. Троцького виробила проект документа, який отримав назву “Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради”. Проект було відразу ж заслухано й одногосно ухвалено. Вранці наступного дня Ленін підписав маніфест і його було передано телеграфом до Києва [4, с. 76; 7, с. 174].

Маніфест розпочинався урочистим підтвердженням з боку “соціалістичного уряду Росії” права всіх народів колишньої царської імперії на національне самовизначення, аж до відокремлення. “Тому ми, Рада народних комісарів, визнаємо Народну Українську Республіку, її право цілковито відділитися від Росії чи вступити в угоду з Російською Республікою про федеративні чи тому подібні відносини між ними. Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою народних комісарів, негайно ж, без обмежень і безумовно” [7, с. 178].

Як зазначалося у маніфесті, Раднарком не мав намірів обмежувати незалежність тих ново-посталих національних республік, влада в яких перейшла до буржуазних урядів (Фінляндія). Проте Українська Центральна Рада, йшлося далі, веде не лише “двозначну буржуазну політику, яка давно вже знаходить вияв у невизнанні Радою Рад і радянської влади на Україні”, але своїми діями дезорганізує єдиний загальноросійський фронт й активно допомагає повстанню проти радянської влади. Автори маніфесту вказували, що на таку “нечувану зраду революції” Раднарком може відповісти лише війною. Відтак, Раднарком зажадав від Центральної Ради: 1) “відмовитися від спроб дезорганізації спільного фронту”; 2) “не пропускати надалі, без згоди Верховного головнокомандувача, жодних військових частин, що направляються на Дон, на Урал чи до інших місць”; 3) “надавати сприяння революційним військам в справі їх боротьби з

контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням”; 4) “припинити усі свої спроби роззброєння радянських полків і робітничої червоної гвардії на Україні й повернути негайно зброю тим, в кого її було відібрано”. Як ішлося далі, в разі неотримання задовільної відповіді на ці вимоги впродовж 48 годин, Раднарком вважатиме Раду в стані “відкритої війни проти радянської влади в Росії й на Україні” [7, с. 179].

Того ж дня, коли Раднарком ухвалив маніфест з ультимативними вимогами до Центральної Ради, у Києві мав розпочатися Всеукраїнський з’їзд Рад. Скликати з’їзд вирішила ще на початку грудня обласна Рада робітничих і солдатських депутатів Південно-Західного краю. На порядок денний з’їзду було винесено питання про самовизначення України, відносини Раднаркому з Центральною Радою, організацію влади в Україні тощо.

Більшовики розраховували створити на Всеукраїнському з’їзді Рад новий урядовий центр, на противагу Центральній Раді. “Геть буржуазну Центральну Раду!” – під таким гаслом виконком київської Ради робітничих депутатів оголосив про скликання з’їзду Рад [1, с. 539-540]. “До цих пір українські робітники і селяни не мали свого крайового уряду. Центральна Рада, в якій досить сильно представлені явні й приховані контрреволюціонери, не може бути урядом, який виражає волю української робітничої й селянської маси, – йшлося в одному з більшовицьких часописів. – Лише радянська влада спроможеться захистити інтереси величезної більшості українського народу, тому український з’їзд Рад має взяти всю владу до своїх рук” [1, с. 552].

Виконком обласної Ради робітничих і солдатських депутатів склав норми представництва на з’їзді у такий спосіб, щоб забезпечити більшість за робітничими делегатами. Саме тому ЦК Селянської спілки розіслав на місця повідомлення про те, що більшовики скликають з’їзд Рад “з явним бажанням підтасувати волю українського народу і захопити владу в руки меншості” [8, с. 17]. Щоб збільшити кількість селянських представників на з’їзді, ЦК Спілки запропонував губернським Радам селянських депутатів вислати делегатів за числом повітів, а повітовим – за числом волостей. Водночас Всеукраїнські ради військових і робітничих депутатів закликали робітників і вояків-українців надсилати своїх представників на з’їзд Рад. Відкриття з’їзду було заплановане на 17 грудня.

Поки до Києва прибували делегати з’їзду Рад, у приміщенні Маріїнського палацу розпочався обласний з’їзд РСДРП(б). Близько півсотні його учасників обговорили політичне становище в Україні, ухвалили “викривати реакційну шовіністичну політику Центральної Ради” й усіма силами боротися за радянську владу в Україні [9, с. 85-86].

З’їзд РСДРП(б) розглянув питання про перейменування більшовицької парторганізації в Україні на “соціал-демократію України”. “Працювати під назвою російських більшовиків дуже важко, це відштовхує від нас маси, – зауважив Л. П’ятаков. – Якщо ми залишимося при попередній назві, то будемо завжди росіянами” [9, с. 79-80]. Палким прибічником ідеї перейменування був В. Шахрай. 29-річний уродженець Полтавщини з чотирирічним стажем членства в РСДРП(б) вважав, що зміна назви допоможе більшовицькій партії “вкорінитися” в Україні. Незважаючи на опір голови обласного парткомітету Є. Бош та деяких інших партійних активістів, з’їзд ухвалив додати до назви крайової парторганізації РСДРП(б) словосполучення “соціал-демократія України”. До Головного комітету “соціал-демократії України” було обрано Є. Бош, О. Горвіца, В. Затонського, І. Кулика, В. Ауссема, В. Шахрая, А. Александрова, Г. Лапчинського і А. Гриневича [10, с. 61; 11, с. 154].

У ці дні деякі лідери УСДРП ще підтримували ідею про злуку з РСДРП(б). Зокрема, М. Порш намагався порозумітися з обласним комітетом РСДРП(б) щодо можливості такого об’єднання і створення в Україні єдиної робітничої партії [10, с. 63; 12, с. 338]. Він був не єдиним з-поміж діячів УСДРП, хто вважав розбрат між російськими й українськими соціал-демократами трагічним непорозумінням. І хоча це “непорозуміння” вже вилилося у вуличні бої в Одесі й ледь не призвело до повстання у Києві та Катеринославі, деякі соціал-демократи ще сподівалися залагодити внутрішні негаразди в Україні мирним шляхом.

Проте 16 грудня до Києва надійшли звістки, які змусили багатьох українських соціалістів переглянути своє ставлення до можливості порозуміння з більшовиками. Цього дня “збільшовичені” частини 2-го Гвардійського корпусу намагалися прорватися до Бердичева й були роззброєні українськими військами. Водночас стало відомо про просування більшовицьких загонів зі Ставки на Бахмач, а також про переворот на Румунському фронті. Тепер в українських керманічів не залишалось сумнівів, що Раднарком готує похід проти Центральної Ради.

17 грудня у Києві було отримано маніфест Раднаркому з ультимативними вимогами до Центральної Ради. В. Винниченко негайно скликав засідання Генерального Секретаріату, на якому зачитав маніфест. Петроградський уряд вимагав від української влади сприяння у боротьбі з Каледіним, повернення роззброєним російським частинам зброї й відмови від спроб створити Український фронт. Розцінивши ультиматум як грубе втручання у внутрішні справи України, уряд УНР затвердив з незначними правками складений В. Винниченком проєкт відповіді, в якій відхилив вимоги Раднаркому [2, с. 498].

Учасники засідання розуміли, що молодій українській республіці загрожує вже не внутрішній конфлікт з місцевими більшовиками, а війна з російським урядом. Без зайвих вагань було вирішено звернутися до крайових урядів з повторною пропозицією приступити до

створення федеративного органу влади, а також відправити М. Галагана й Є. Онацького представниками УНР при урядах Закавказзя, Південно-Східного союзу і Дону. Генерала Д. Щербачова, який визнав уряд УНР, призначено головнокомандувачем Українського фронту.

З доповіддю про “військовий стан на Україні” виступив генеральний військовий секретар С. Петлюра. Він повідомив, що штаб Румунського фронту зайнято українськими частинами, а членів ВРК заарештовано. Крім того, штаб Південно-Західного фронту також перебуває під контролем української влади, більшовицькі частини роззброєно у Жмеринці, Козятині та Білій Церкві. Українським частинам Північного фронту наказано не виконувати розпорядження Криленка і “сповнити свій національний обов’язок щодо України”. На пропозицію С. Петлюри, Генеральний Секретаріат доручив Вільному козацтву підтримувати лад на місцях, а також ухвалив направити на розгляд Центральної Ради проект виділення 1 млн крб. на організацію української армії [2, с. 498-499].

Оскільки надходження грошей з Петрограда до київського відділення Держбанку припинилося, уряд УНР ухвалив “продовольчі наряди на Великоросію припинити, а отпускати лише за налічні гроші, причому третя частина вартості грузів повинна оплачуватись золотом”. Відправка продовольства на Північний і Західний фронти мала здійснюватися за аналогічним принципом, при чому “армії мусять подбати, щоб хліб попадав по адресах і не був перехоплений в Петрограді” [2, с. 499].

Цього самого дня Генеральний Секретаріат звернувся до вояків Південно-Західного і Румунського фронтів з відозвою, у якій повідомив про створення Українського фронту. “Оповідіючи про це все військо Українського фронту, Генеральний Секретаріат заявляє, що з цього дня він бере справу перемир’я в свої руки і буде вести його найрішучішим способом, при чому матиме на увазі інтереси трудящого люду, а також честь і достоїнство революційних армій – української та всеросійської”. Військово-революційні комітети мали негайно передати свої повноваження комісаріатам, створеним з представників національних і обласних військ для “координації роботи командного складу з виборними організаціями”. Накази Ставки належало виконувати лише тоді, коли їх схвалив Генеральний Секретаріат. Розпорядження Раднаркому було названо “недотепними”, а сам більшовицький уряд звинувачено у “нездібності вести армію Російської Республіки до замирення й відбудови життя змучених народів Росії” [2, с. 500-501].

Уранці 18 грудня відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум Раднаркому було передано телеграфом до Петрограда. Відбиті на телеграфній стрічці слова були твердими та категоричними: “Генеральний Секретаріат рішуче відкидає всякі намагання народних комісарів вмішуватись в справу упорядкування державного й політичного життя в Народній Українській Республіці... Поки в Великоросії розвивається анархія, економічні, політичні та господарчі розрухи, поки там панує груба сваволя та нищення всіх свобод, які одвоювала у царизму революція, Генеральний Секретаріат не визнає потрібним повторювати цю сумну спробу на території українського народу” [2, с. 512].

Роззброєні за наказом уряду УНР російські частини, як ішлося вище, “робили змови проти влади українського народу й загрожували внести в життя України криваву братовбивчу війну, анархію і всю ту розбещеність, яка панує на території народних комісарів”. Створення Українського фронту і відкликання українізованих частин до України мали врятувати хоча б частину загального російського фронту від дезорганізації й хаосу, які лише поглиблювалися розпорядженнями Раднаркому. Водночас Генеральний Секретаріат не вважав за доцільне пропускати війська на Дон і тому втручатися у внутрішні справи цього краю. Будь-які збройні виступи проти Центральної Ради, повідомляв український уряд, буде придушено збройною силою. Щоб уникнути братовбивчої війни, Генеральний Секретаріат пропонував Раднаркому відкликати більшовицькі полки з України й не чинити перешкод поверненню українських частин на Батьківщину.

“Стан війни між двома державами Російської Республіки Генеральний Секретаріат вважає смертоносним для діла революції й для перемоги інтересів робітників та селян. Генеральний Секретаріат всіма способами уникає кривавих засобів вирішення політичних та державних питань. Але, коли народні комісари Великоросії, беручи на себе всі наслідки майбутнього лиха братовбивчої війни, винудять Генеральний Секретаріат прийняти їх визов, то Генеральний Секретаріат цілком певний в тому, що українські солдати, робітники й селяни, обороняючи свої права й свій рідний край, дадуть належну відповідь народним комісарам, що здійсмають руку великоросійських солдатів на їх братів українців” [2, с. 513-514].

18 грудня Генеральний Секретаріат звернувся до всіх крайових органів влади в Росії з повторною пропозицією створити федеративний соціалістичний уряд, здатний скликати Всеросійські Установчі збори й укласти мир. Визначаючи наперед засади відбудови російської держави як республіканські й демократичні, уряд УНР вважав злочинним будь-яке втручання у внутрішні справи республік Росії. “Генеральний Секретаріат рішуче боротиметься в тому разі, коли б проти прав Української Республіки робилися які замахы, а також обіцяє свою піддержку проти узурпаторів прав усім щиро демократичним і вільним республікам Росії” [2, с. 514].

Українські керманічі очікували, що більшовики спробують провести на Всеукраїнському з’їзді Рад рішення про встановлення радянської влади в Україні. Завадити цьому могла лише присутність серед делегатів значної кількості селянських представників, що підтримували Центральну Раду. Проте мандатна комісія оргкомітету зі скликання з’їзду, що складалася

переважно з більшовиків, відмовилася визнати мандати багатьох делегатів. Перша половина дня 17 грудня пройшла у суперечках про те, кого потрібно допускати до участі в роботі з'їзду. Опівдні натовп розлючених делегатів увірвався у приміщення мандатної комісії, змусивши її членів рятуватися втечею через вікно [11, с. 155]. Після цього будь-які перепони для відкриття з'їзду зникли й організаційний комітет Селянської Спілки оголосив про початок роботи Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Увечері 17 грудня в будинку Купецьких зборів відбулося перше засідання з'їзду. Серед 2000 делегатів (невдовзі їхня кількість збільшилася до 2 500) налічувалося лише 150 більшовиків. Політичні пристрасті вирували: коли голова київських більшовиків В. Затонський хотів виступити перед делегатами від імені обласної Ради робітничих і солдатських депутатів, йому вчинили справжню обструкцію. Під вигуки "Геть більшовиків!" Затонського зіштовхали з трибуни, не давши йому промовити й кількох слів [11, с. 155; 10, с. 63]. "Припинити галасу не пощастило, аж доки хтось не запропонував заспівати «Ще не вмерла Україна», – описував події газетний кореспондент. – Потім з піднесенням проспівано було «Заповіт», чим збори трохи заспокоїлись, але говорити більшовикові і потім не дали" [2, с. 502].

У президії з'їзду більшість становили українські есери. Урочисто заслухавши III Універсал Центральної Ради, делегати розійшлися на фракційні наради. Після перерви знову відновилися дискусії щодо норм представництва і мандатів частини делегатів. Більшовики погоджувалися визнати збори нарадою, але не з'їздом Рад. У відповідь представник ЦК Селянської спілки М. Стасюк гостро розкритикував наміри більшовиків зменшити представництво українських селян на з'їзді на користь пролетаріату. М. Порш запропонував передати питання про норми представництва на розгляд комісії, складеної з представників різних фракцій. "Тепер, коли всім здобуткам революції в Росії загрожує велика небезпека, всі течії революційної демократії повинні об'єднатись, погодившись між собою," – додав Порш не без пафосу [2, с. 502-503]. Пізно ввечері засідання закінчилось, так і не розв'язавши суперечки довкола організаційних питань.

Опівдні 18 грудня Всеукраїнський з'їзд Рад продовжив свою роботу. Більшість делегатів уже ознайомилася з ультиматумом Раднаркому, надрукованим у ранкових випусках київських газет. Навіть для більшовиків маніфест став цілковитою несподіванкою. Тим часом саме більшовицькій фракції з'їзд і запропонував висловитися з приводу маніфесту Раднаркому. В. Шахрай назвав ультиматум непорозумінням, але пояснив його появу "контрреволюційними" діями української влади, як пропуск козачих частин на Дон, роззброєння київської залоги, намагання створити федеративний уряд за участю Каледіна. "Ми будемо боротися з буржуазною політикою Центральної Ради, за повний успіх революції. Але цей ультиматум ми вважаємо непорозумінням, – повторив В. Шахрай. – Та частина російської соціал-демократичної партії більшовиків, що живе на Україні, вживе всіх заходів, щоб непорозуміння це закінчилося миром. Між українською і російською демократіями не може бути ворожнечі" [2, с. 504].

Натомість члени Генерального Секретаріату, які виступили перед делегатами, не вважали ультиматум непорозумінням. С. Петлюра коротко описав історію конфлікту і розповів про протидію більшовиків діяльності українських військових організацій. "Граючись з нами чудесними словами, на нас готовили похід. І ми відчували, що нам, українській демократії, у спину хтось готує ніж... – заявив генеральний військовий секретар УНР. – Разом з ультиматумом більшовики концентрують своє військо для розбиття Української Народної Республіки. У Староконстантинові, Гомелі і Брянську збираються ті кулаки, що мають знищити всю нашу роботу національного відродження. Перші ешелони з Гомелю підходять до Бахмача... Фронт оголяється, щоб виступити проти України. Першим мав виступити гвардійський корпус. Ви вже знаєте, що він роззброєний. Каральні експедиції ідуть на нас з усіх боків. Але всіх заходів, щоб не пустити насильників, мною вжито. З дозволу Генерального Секретаріату я мусив оповістити частину мобілізації Вільного козацтва для внутрішньої охорони. На ультиматум я дивлюсь, як на потоптання наших прав і мушу тільки сказати, що захистити їх ми зможемо!" [2, с. 504-505]

Не встигли вщухнути оплески після промови С. Петлюри, як з трибуни з'їзду до делегатів звернувся В. Винниченко. Голова Генерального Секретаріату звинуватив більшовиків у великодержавному російському шовінізмі й рішуче заперечив проти вигаданої "буржуазності" та "контрреволюційності" Центральної Ради. Винниченко зауважив, що уряд УНР ніколи не зазіхав на свободу слова та інші здобутки революції, як це роблять народні комісари. "Агітуйте собі, робіть страйки, вдалі чи невдалі – інша річ, але збройною силою боротьби не зачинайте. Хто зачинає, на того меч упаде," – звернувся він до лівої частини з'їзду під оплески більшості присутніх, що перейшли в овації [2, с. 506].

Після цих виступів, як згадував Г. Лапчинський, настрої "колосальної більшості" делегатів був не на боці більшовиків [10, с. 64]. Оскільки президія відмовилася поставити на голосування питання про те, вважати збори з'їздом чи нарадою, більшовицька фракція на знак протесту майже в повному складі залишила засідання.

Услід більшовикам з трибуни з'їзду ще лунала гостра критика – М. Ткаченко, М. Порш і М. Шаповал рішуче засудили намагання ленінської партії захопити владу в Україні. Після

цього, згідно з постановою всіх фракцій (окрім більшовиків), збори було оголошено правочинним Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Почесним головою з'їзду обрано присутнього на засіданні М. Грушевського. Лідер українського національного руху негайно повідомив, що Центральна Рада не заперечуватиме, якщо з'їзд Рад вирішить переобрати її склад. “Більшовики хотіли вбити клин між українським народом і Центральною Радою, та в цьому їм не пощастило,” – урочисто заявив М. Грушевський [2, с. 506, 580].

Обговорення маніфесту Раднаркому продовжилось на вечірньому засіданні Центральної Ради. Ультиматум критикували усі – навіть такі палкі прихильники порозуміння з більшовиками, як український соціал-демократ Є. Неронович. “Ми їм вірили. Але вони показалися такими ж централістами, як і правительство Львова і Керенського, – заявив соціаліст-революціонер М. Салтан. – Вони допускають самоозначення тільки під своїм контролем і тоді тільки, як Рада буде слухатись їхніх наказів. Теперішню боротьбу можна назвати боротьбою між централістичним правительством Петрограда і демократією України”. С. Петлюра застеріг від недооцінки загрози: “Ультиматум комісарів – це тільки початок агресивних заходів проти нас. Зараз становище таке, що необхідно зробити заходи, щоб права нашої республіки і народу не були потоптані. Ми будемо тільки відбиватись, але твердо і рішуче – скільки у нас є сили” [2, с. 515-516]. Схваливши відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум Раднаркому, Центральна Рада доручила урядові вжити всіх заходів, щоб запобігти кро-вопролиттю.

Увечері того самого дня обласний з'їзд РСДРП(б) також обговорив маніфест Раднаркому. Г. Лапчинський так описав настрій, який викликав ультиматум серед деяких партійних активістів: “Треба сказати, що серед провідної групи більшовицької – членів Головного комітету, комітетників та конферентів учинок петербурзьких товаришів викликав величезне незадоволення та обурення, бо ми вважали, що, не запитавши нашої поради, не погодившись з нами, вони зробили надзвичайної ваги виступ, що цілком сплутав наші плани, і якби його не було, здавалося нам, нам далеко легше було б боротися за нашу справу, проти нас не було б такого єдиного фронту, у нас більше було б шансів розкласти противника, бо в його лавах щодо Центральної Ради вже починалися серйозні розкоження і до нас прилучилася б далеко численніша група з'їздовців, ані сталося тепер” [10, с. 64].

Голова київського парткомітету В. Затонський вказав, що ультиматум народних комісарів можна трактувати як “іноземне втручання у місцеві справи”. Події на Всеукраїнському з'їзді Рад, здавалось, лише підтвердили силу національного почуття. “Якщо спалахне війна, то Росія не зможе вести її і з Доном, і з Сибіром, і з Україною, і з іншими. Поки що серед українців розколу немає і не передбачається, а тому доводиться вести війну з українським народом, а більшовиків лише незначна купка... – заявив В. Затонський. – Я вважаю ультиматум результатом поганої інформації в Пітері. Деякі пункти невдалі й були розраховані на ефект, але якраз його і не було”. Співзвучним був виступ А. Александрова: “Розкол в українських масах вже почався, але ультиматум погрожує зупинити його. Нам доводиться воювати майже проти всього українського народу, а не проти Ради” [9, с. 83-84].

Однак більшість промовців схвалював ультиматум. 21-річний Ізраїль Кулик назвав війну з Центральною Радою неминучою, оскільки “вся Україна контрреволюційна”. Його підтримав Леонід П'ятаков: “Ультиматум неминучий – іншого виходу немає і бути не може. Якби не було ультиматуму, то контрреволюція посилилася би: Рада з'єдналася б з Каледіним і вдарила на Росію. Якщо Рада – буржуазний уряд, то революційна Росія не може бути з нею в союзі. Крок народних комісарів правильний і логічно неминучий. Війна, безумовно, важка, але відтягувати її не можна”. Інші представники київського осередку РСДРП(б) продемонстрували не меншу рішучість. “Робітничо-селянський уряд не повинен нав'язувати своєї волі, – заявив Фарбман. – Незважаючи на цей недолік, ми все-таки повинні прийняти діяльну участь в майбутній боротьбі й допомагати народним комісарам”. “Війна неминуча. Ми повинні підтримати народних комісарів, – додав Зайцев. – Треба тут же, на Україні, створити військовий центр, а то Пітеру незручно вести війну” [9, с. 84-85].

Обговоривши ультиматум Раднаркому, обласний з'їзд РСДРП(б) визнав його цілком слушною відповіддю радянської влади на “контрреволюційну” політику уряду УНР. “Не українському народові, а контрреволюції, що зачалася за Генеральним Секретаріатом, оголошено війну, – йшлося в резолюції з'їзду. – Українським робітникам, воякам і селянам не загрожує зневаження їхніх прав, а навпаки, звільнення від смертельної небезпеки та для їхньої справи” [9, с. 88]. Закликавши робітників, вояків і селян відмовити в довірі українським соціалістам, з'їзд завершив свою роботу. Частина делегатів виїхала до провінції, а учасники з'їзду Рад залишилися у Києві, щоб дати останній бій противникам “робітничо-селянської революції”.

Однак прагнення розколоти з'їзд Рад виявилися марними. Коли наступного дня В. Шахрай повернувся на з'їзд і спробував виступити перед делегатами, зал зустрів його гамором глухого невдоволення. “Коли вчора я казав, що ультиматум є непорозуміння, то після промов генеральних секретарів я кажу, що він був не зовсім непорозумінням, бо генеральні секретарі братаються з Каледіним,” – почав було В. Шахрай, але відразу ж був освистаний і змушений залишити засідання [2, с. 508].

Симпатії більшості делегатів були на боці Центральної Ради. Коли М. Грушевський висловив надію, що з'їзд не дозволить здійснити замах на Центральну Раду, зал вибухнув вигуками:

“Оборонимо!” В атмосфері загальної ейфорії лунали обіцянки захистити українську владу силою зброї. Делегат від українських організацій Балтійського флоту заявив, що увесь флот виступить проти більшовицького уряду, якщо довідається про ультиматум. Представник українців Чорноморського флоту запевнив, що “тепер же ми всі зі своїми кораблями станемо в оборону Центральної Ради” [2, с. 508-509].

На вечірньому засіданні Всеукраїнський з’їзд Рад більшістю голосів ухвалив запропоновану фракцією УПСР резолюцію з рішучим осудом домагань народних комісарів, які “брутально порушують право українського народу на самовизначення та на вільне будування форм свого державного життя”. Схваливши відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум Раднарком, з’їзд доручив урядові УНР вжити всіх заходів, щоб не допустити “пролиття братерської крові”. Учасники з’їзду обрали делегацію, що мала “роз’їхатись умовляти більшовицьке військо не йти війною на Україну”. Центральній Раді з’їзд висловив цілковиту довіру й підтримку, назвавши її переобрання “невчасним і непотрібним” [2, с. 510-511]. На цьому Всеукраїнський з’їзд Рад завершив свою роботу. Під вигуки “Слава Центральній Раді!” і “Слава українській республіці!” було виголошено останні промови й пізно вночі засідання скінчилося.

Будь-яке примирення між прибічниками української справи і борцями за “робітничо-селянську революцію” здавалося неможливим. Після того, як більшовики залишили Всеукраїнський з’їзд Рад, голова київської Ради робітничих депутатів А. Іванов спробував з’ясувати у В. Винниченка, чи потрібно розцінювати ці події як виклик радянській владі з боку Центральної Ради. Голова Генерального Секретаріату відповів, що уряд УНР лише обороняється від більшовицької агресії. “Тоді я йому заявив, що ми приймаємо виклик і більше ніяких переговорів з ними не ведемо,” – згадував А. Іванов [13, с. 16].

Коли спроба В. Шахрая повторно виступити перед делегатами з’їзду Рад зазнала невдачі, Є. Бош, В. Ауссем та інші керівники більшовицької фракції вирішили не покладати більше надій на з’їзд. 124 делегати, які залишили залу засідань, зібралися у приміщенні Центрального бюро профспілок на Думській площі. Це були переважно більшовики, група лівих російських есерів і соціал-демократів-інтернаціоналістів, а також п’ятеро українських соціал-демократів на чолі з Є. Медведєвим. Учасники зборів ухвалили протест проти “зриву” Центральною Радою Всеукраїнського з’їзду Рад і оголосили себе єдино повноважними делегатами з’їзду [10, с. 64-65; 1, с. 565-66].

Харків’яни Н. Данилевський і Є. Медведєв запропонували учасникам зборів переїхати до Харкова і провести там власний з’їзд Рад. З їхньої розповіді випливало, що організація такого з’їзду не зустріне перешкод, оскільки у місті вже фактично встановлено радянську владу. Крім того, 20 грудня у Харкові мав відбутися обласний з’їзд Рад Донецького і Криворізького басейнів. Порадившись, делегати вирішили переїхати до Харкова, щоб об’єднатися з тамтешнім з’їздом Рад [10, с. 65; 1, с. 543, 597].

На цьому ж засіданні було намічено склад Центрального виконавчого комітету Рад України – найвищого “законодавчого” органу радянської влади в Україні. До складу ЦВК увійшли 35 осіб, у тому числі Є. Бош, В. Шахрай, В. Ауссем, В. Затонський, Г. Лапчинський, Л. П’ятаков, Є. Медведєв та ін. (ще 15 місць залишено для представників обласного з’їзду Рад Донецького і Криворізького басейнів). Усі члени ЦВК мали переїхати до Харкова, щоб звідти повести боротьбу проти Центральної Ради; лише В. Затонський і Л. П’ятаков залишалися в Києві для проведення агітаційної роботи серед українських військ.

Увечері 19 грудня “радянські” делегати напівконспіративно, кількома групами вирушили на київський вокзал. Навіть у вагоні пасажирського потяга багато з них очікували арешту. Але український уряд не збирався переслідувати борців за радянську владу, і в ніч на 20 грудня більшість делегатів безперешкодно виїхала до Харкова. Свідчення про цю подорож, що пройшла у тісних і переповнених вагонах третього класу, залишив Г. Лапчинський: “Стомлені надмірною нервовою працею минулого тижня – ба й низки останніх місяців, коли кожному з нас довелося проробити немалу роботу для перемоги нашої справи – куняючи після безсонних ночей, мерзнучи від грудневої холоднечі, бо декотрі з нас проти близької зими не мали й теплого одягу... ми мало балакали між собою й мовчки обмірковували плани дальшої з’їздовської роботи в Харкові” [10, с. 65-66].

Тим часом відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум Раднарком викликала цілком передбачувану реакцію в Петрограді. 18 грудня Раднарком, заслухавши відповідь уряду УНР на ультиматум, визнав її незадовільною й ухвалив вважати Центральну Раду в стані війни з радянською владою. Комісії у складі В. Леніна, Й. Сталіна й Л. Троцького було доручено вжити “відповідних активних заходів щодо відносин зі Ставкою” [4, с. 83-84]. Керувати операціями проти Каледіна та його “приспінників” доручено наркомові військових справ В. Антонову-Овсієнку [14, с. 46]. Йому належало здійснити поїздку до Ставки, щоб з’ясувати чисельність і склад військових сил, які мали діяти проти “контрреволюції”. “Прямим завданням Антонова повинна стати організація боротьби і бойових дій проти Ради,” – йшлося в ухвалі Раднарком [15, с. 14-15].

Секретар Леніна того самого дня пояснив Криленку позицію Раднарком: “Відповідь Центральної Ради вважаємо негідною. Війну оголошено. Відповідальність за долю демократичного миру, який зриває Рада, і за безчинства каледінців, яких прикриває Рада, падає цілковито

на Раду. Пропонуємо повести далі безжальну боротьбу з каледінцями. Тих, хто перешкоджає просуванню революційних військ проти каледінців, ламайте неухильно. Не допускайте роззброєння радянських військ. Усі вільні сили належить кинути на боротьбу з контрреволюцією” [16, арк. 24-25].

Переконавшись під час візиту до Ставки, що у розпорядженні радянського уряду поки що немає достатніх військових сил, В. Антонов-Овсієнко спробував вплинути на український уряд силою полум'яного революційного слова. 19 грудня він прохав командувача Петроградського військового округу Казанцева: “Передайте Центральній Раді й Раді депутатів від мене, Антонова, народного комісара, що революційні війська, які йдуть з півночі, нічим не загрожують самостійності України і не зазіхають на життя українців, вони лишень вестимуть безжальну боротьбу з каледінцями та їхніми посіпаками. Вони прагнуть відновити революційний лад у Донецькому басейні й розбити контрреволюцію на Дону і забезпечити владу робітничу і бідно-селянську і зберегти за північчю нормальне забезпечення хлібом та вугіллям з півдня. Ми, Рада народних комісарів, вимагаємо, щоб озброєні козачі частини не пропускалися на Дон, ми пропонуємо не підтримувати козаків у їхньому насиллі над робітниками в Донецькому басейні й сподіваємося, що робітничий народ України нас почує і підтримає, як ми підтримуємо утворювану вільну робітничу владу” [17, арк. 13].

Конфлікт між Центральною Радою і Раднаркомом занепокоїв російських лівих есерів, які підтримували радянську владу. Найбільшим впливом у Центральній Раді користувалися українські соціалісти-революціонери, багатьох з них керівники російських лівих есерів вважали своїми ідейними послідовниками. Саме у ці дні в Петрограді відбувся II Всеросійський з'їзд Рад селянських депутатів. З'їзд відмовився визнати радянський уряд, але ліва частина його делегатів виокремилася в окремий з'їзд, на якому домінували ліві есери. Останні відразу ж розпочали переговори з більшовиками про співпрацю. Ленін погодився включити до складу Раднаркому представників лівих есерів, прагнучи у такий спосіб розширити соціальну базу режиму.

Уже вранці 20 грудня делегація II Всеросійського з'їзду Рад селянських депутатів (лівоесерівського) мала розмову по прямому дроту з В. Винниченком і М. Ткаченком, представниками уряду УНР. Делегати закликали генеральних секретарів запобігти кровопролиттю й відмовитися від роззброєння “революційних” військ. Представники Генерального Секретаріату поінформували делегацію про підготовку більшовиками наступу на Україну й повідомили, що основою для будь-яких переговорів може слугувати відмова Раднаркому від втручання у внутрішні справи України [2, с. 505, 579].

20 грудня лівоесерівський селянський з'їзд, обговоривши питання про конфлікт Центральної Ради з Раднаркомом, визнав право України на цілковите національне самовизначення аж до відділення, але водночас зажадав від уряду УНР “якомога енергійнішої підтримки усіх заходів, спрямованих на придушення буржуазно-кадетського повстання Каледіна”. Іншу позицію зайняли делегати з'їзду Рад селянських депутатів, які не пішли за лівими есерами й більшовиками. Назвавши ультиматум Раднаркому “злочинним і ганебним лицемірством”, з'їзд закликав вояків та моряків “відмовитися від просування до кордонів України, яка самовизначається” і передав “братерське палке вітання Українській Раді й українському з'їзду Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, що став на захист недоторканості прав вільного українського народу” [18, с. 399, 402].

Ліві есери намагалися вплинути на позицію більшовиків в “українському питанні”. Нарком внутрішніх справ Г. Петровський згадував: “Після того, як Раднарком пред'явив Центральній Раді ультиматум, представники лівих есерів різко виступили проти ультиматуму, заявивши, що в Центральній Раді зібрались їх товариші, з якими треба по-хорошому домовлятися. Ленін терпляче переконував лівих есерів у необхідності в такий суворий момент діяти швидко і рішуче. Він говорив, що коли б ультиматум не був посланий, Рада роззброїла б усі військові частини, а тепер деякі військові частини, дізнавшись про розпорядження Раднаркому, самі вчиняють опір спробам Ради роззброїти їх” [19, с. 206-207]. Та все ж Ленін, змушений рахуватися з лівими есерами, погодився відправити до Києва делегацію представників з'їзду Рад селянських депутатів, що мали посприяти примиренню між двома урядами.

Конфлікт з Центральною Радою не обіцяв більшовицькому керівництву легкої перемоги. “Цікаво знати, яке становище у вас з Радою? – йшлося у листі з Секретаріату ЦК РСДРП(б) до більшовицького партосередку в Сарнах. – Це найбільочіше питання сучасності й доведеться, мабуть, витратити чимало сил для боротьби з націоналістично-буржуазним напрямком її роботи” [20, с. 78].

З пропозицією посередництва задля мирного врегулювання конфлікту до Раднаркому звернувся військово-революційний штаб петроградської української крайової військової ради. Раднарком прийняв пропозицію, і вже в ніч на 19 грудня представники військово-революційного штабу отримали змогу зв'язатися по телеграфу з Києвом. “Відповідь Генерального Секретаріату на ультиматум Раднаркому не можна розглядати як остаточний розрив і початок військових дій,” – повідомив представник уряду УНР [21, с. 63]. Генеральний Секретаріат погоджувався залагодити конфлікт мирним шляхом на умовах цілковитого невтручання народних комісарів у внутрішні справи УНР, повернення всіх вояків-українців до України, врегулювання питання про грошові знаки і золотий запас, виведення Українського фронту з підпорядкування Ставки, участі представників УНР у мирних переговорах. Водночас

уряд УНР погоджувався відправляти продовольство за межі України лише за умови оплати готівкою, кредитними білетами і золотом [14, с. 123; 21, с. 63-64].

19 грудня Український військово-революційний штаб передав до Раднаркому умови Генерального Секретаріату. У відповідь народні комісари заявили, що такі питання, як право націй на самовизначення, "не складали й не складають предмет суперечки чи конфлікту, оскільки Рада народних комісарів визнає і здійснює ці принципи в усій їхній повноті". Головною причиною конфлікту, вказував більшовицький уряд, була підтримка Центральною Радою Каледіна. "Згода з Радою можлива лише при умові категоричної заяви Ради про її готовність негайно відмовитися від якої б то не було підтримки Каледінського заклоту і контрреволюційної змови кадетської буржуазії," – повідомив Раднарком [14, с. 124; 21, с. 65; 4, с. 87].

Переговори фактично зайшли у глухий кут, жодна сторона не збиралася йти на поступки. Справа скінчилася тим, що нарком В. Антонов-Овсієнко наказав заарештувати Український військово-революційний штаб. У ніч на 21 грудня червоногвардійці зайняли приміщення штабу, де зробили обшук і заарештували кількох його співробітників. Начальникові штабу М. Байздренку пощастило уникнути арешту. З'явившись на засіданні II Всеросійського з'їзду Рад селянських депутатів, він повідомив про розгром штабу й арешт членів петроградської військової української крайової ради. Після втручання делегатів з'їзду, 22 грудня Ленін розпорядився звільнити заарештованих. Проте звільнені з-під варти члени штабу не ризикнули відновити свою роботу. Частина з них повернулася до України, інші виїхали на фронт (у Петрограді залишився лише один член штабу, що мав підтримувати зв'язок з українцями петроградської залози) [17, арк. 13; 14, с. 50; 4, с. 450].

22 грудня Всеросійський ЦВК Рад, радянські й професійні організації Петрограда звернулися до українського народу з відозвою, в якій повідомили, що "Центральна Рада приєдналася до ворогів радянської влади в Росії". "Брати українці! Вас запевняють, неначе ми виступаємо проти самовизначення України. Це неправда. Ані на хвилину не мали ми наміру зазіхати на права України. Революційний пролетаріат один лише зацікавлений в тому, щоб усім націям було забезпечено право на самовизначення аж до відокремлення... – йшлося у цьому документі. – Пам'ятайте, що, виступаючи проти великої робітничої і селянської революції, Центральна Рада здійснює величезний злочин перед робітниками, селянами і вояками всієї Росії, перед соціалізмом, перед Інтернаціоналом. Вимагайте негайного переобрання Ради. Вимагайте переходу всієї влади на Україні до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів" [1, с. 567-568].

Отже, війну Центральній Раді було проголошено. І хоча за дев'ять місяців революції населення колишньої імперії Романових уже звикло до войовничих фраз та гучних декларацій, перспектива збройного зіткнення між двома революційними урядами виглядала дещо незвично. До того ж, конфлікт між Раднаркомом і Центральною Радою вже з самого свого початку загрожував перерости у міжнародну боротьбу.

Література

1. Великая Октябрьская Социалистическая революция на Украине. Февраль 1917 — апрель 1918 гг. Сборник документов и материалов: в 3-х т. — К.: Политиздат, 1957. — Т. 2. — 732 с.
2. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. — К.: Наукова думка", 1996. — Т. 1. — 592 с.
3. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). — Ф. 1255. — Оп. 1. — Спр. 57.
4. Протоколи засідань Совета Народных Комиссаров РСФСР. Ноябрь 1917 — март 1918 гг. — Москва: РОССПЭН, 2006. — 520 с.
5. Російський державний військовий архів (РДВА). — Ф. 200. — Оп. 3. — Спр. 155.
6. ДАРФ. — Ф. 375. — Оп. 1. — Спр. 12.
7. Декреты Советской власти. — Москва: Политиздат, 1957. — Т. 1. — 626 с.
8. Александров Н., Слободський До історії I Всеукраїнського з'їзду Рад / Н. Александров, Г. Слободський // Архів Радянської України. — 1932. — № 1-2. — С. 5-43.
9. Областной съезд РСДРП(б-ов) (первое всеукраинское совещание большевиков) // Летопись революции. — 1926. — № 5 (20). — С. 64-92.
10. Лапчинський Г. З перших днів Всеукраїнської Радянської влади (Спогади) / Г. Лапчинський // Летопись революции. — 1927. — № 5-6 (26-27). — С. 46-66.
11. Затонський В. З спогадів про українську революцію / В. Затонський // Летопись революции. — 1929. — № 4 (37). — С. 139-172.
12. Кокшко С. Дещо про московську групу УСДРП / С. Кокшко // Летопись революции. — 1929. — № 4 (37) — С. 329-345.
13. Іванов А. Центральна Рада і Київська Рада в 1917-1918 роках / А. Іванов // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 11-18.
14. Антонов-Овсієнко В. Записки о гражданской войне / В. Антонов-Овсієнко. — М., 1924. — Т. 1. — 300 с.
15. Директивы Главного командования Красной армии (1917-1920). Сборник документов. — Москва: Воениздат, 1969. — 884 с.
16. ДАРФ. — Ф. 130. — Оп. 1. — Спр. 75.
17. ДАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Спр. 4.
18. Политические деятели России 1917 г. Биографический словарь. — Москва, 1993. — 432 с.
19. Петровський Г. Великий початок / Г. Петровський // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 193-220.
20. Переписка Секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями (ноябрь 1917 г. — февраль 1918 г.). Сборник документов. — Москва: Политиздат, 1957. — 506 с.
21. Рубач М. К истории конфликта между Совнаркомом и Центральной Радой (декабрь 1917 г.) / М. Рубач // Летопись революции. — 1925. — № 2 (11). — С. 53-85.

On the broad base of the sources author reconstructs reasons and course of conflict between Ukrainian Centralna Rada and soviet government in the middle of December of 1917, researches the influence of this events for political life of Ukraine. Author investigates the role of Ukrainian-Don relations in this conflict.

Key words: *Ukrainian revolution, Ukrainian Centralna Rada, Ukrainian People's Republic, soviet power.*